

de verdere ontwikkeling van de psychoanalyse en het is dus niet verwonderlijk dat men dit ook buiten Frankrijk wil realiseren. De meeste van zijn geschriften zijn bovendien in het Engels vertaald en uitgegeven bij Karnac. De Britse interpretatie van Greens werk en het verder ontwikkelen van zijn gedachtegoed (bijvoorbeeld Rosine Perelberg, *Murdered father, dead father complex — Revisiting the Oedipus complex*) is zeker het volgen waard en kan in de toekomst een belangrijke verbinding tussen de Franse en Angelsaksische psychoanalyse gaan betekenen.

Vergeleken met een soortgelijke studiedag te Parijs, kort na Greens overlijden, waar men de indruk had ‘niets nieuws’ te horen en er een nogal idealiserende sfeer heerste, vond ik deze *Greening of psychoanalysis* meer wetenschappelijk, in de zin van onderzoekend en bevragend. Dat ligt misschien aan de Britse openheid, die Green zelf vanaf het eerste contact met hen aansprak, en mogelijk speelt de Britse analytische traditie, gevormd door hun geschiedenis met Winnicott, Bion en Klein, een belangrijke rol. Maar zeker helpt de tijd die verstreken is sinds Greens overlijden om met een frisse en nieuwe blik te kijken naar het wetenschappelijke oeuvre dat hij naliet. Hopelijk kent het initiatief van deze studiedag een vervolg!

Nee, Griet, dat kunnen wij niet

Verslag van

NVPP-studiedag Echt contact is niet de bedoeling [Amsterdam, 6 november 2015]

MARIT VAN DER MEULEN

‘Ik vind jullie de redders van de wereld.’
Schrijfster Griet op de Beeck staat midden op het podium van De Rode Hoed. ‘Ik wou

schrijfster worden, maar ik schaamde mij. Ik durfde niet. Ik voelde niets. Ik moest zelfs nog leren de koude vloer onder mijn voeten te voelen wanneer ik beneden kwam om mama te troosten en papa te kalmeren.’
Het thema van de studiedag van de NVPP is *Echt contact is niet de bedoeling*. Griet op de Beeck vertelt hoe in het meest persoonlijke het meest universele schuilt, hoe interessant alles onder het tapijt is en hoe er, zolang er onzekerheid is, nog hoop is. En hoe haar lezers een selfie maken met haar boek, hun hoofd en een strand met palmen. ‘Doe je droom’, roept ze, verwijzend naar Martin Luther King, die de Nobelprijs aanvaardde uit naam van diegenen die minachting koesterden voor de hopeloosheid. Tranen vallen op mijn iPad. Hebben wij met z’n allen Griet op de Beeck echt gered? Is zij dankzij ons een schrijfster in de traditie van Tsjechov geworden? Ze verdwijnt na haar toespraak tijdens een daverend applaus meteen de coulissen in. Echt contact is niet de bedoeling. We kunnen Griet op de Beeck niets meer vragen.

In *Over contact en ontmoeting* vertelt Marc Hebbrecht over fantasieën — rêverieën in termen van Bion — over verlangens en afwijzingen als toekomstig patiënt en therapeut elkaar voor het eerst ontmoeten. Een stem aan de telefoon, een blik en een handdruk ... en we denken en voelen van alles. Een allereerste ontmoeting is een interpretatie van lichamelijke gewaarwordingen. In de diepte is het een gecodeerde herhaling van het vroege contact tussen moeder en kind. ‘Bèta-elementen’ noemt Bion de primaire emoties en lichamelijke sensaties. Als baby huilt, honger heeft of wil knuffelen, heeft moeder een gevoel en een reactie. Misschien troost ze, voedt ze of houdt ze vast. Moeders eigen gevoel en haar reactie op baby zijn in termen van Bion een ‘rêverie’. Baby ontwikkelt vanuit moeders reactie op zijn pijn en kou gevoelens en gedachten. ‘Alfa-elementen’ in termen van Bion. ‘Zet alles opzij’, zegt Marc Hebbrecht, ‘genees niet, denk niet aan theorie. Maar droom, kijk en denk.’ Is de toekomstige

patiënt op liefde uit of wil hij ons liefhebben? Zie de baby, is zijn boodschap. Maak een beeld. Mag misschien hoop op een analytische Messias ontstaan? Of is de eerste ontmoeting als die tussen Narcissus en de verliefde nymf Echo? Echo, die maar bleef roepen?

Frans de Jonghe noemt in *Is echt contact echt niet nodig?* de verhouding tussen therapeut en patiënt een 'bilaterale asymmetrische interpersoonlijke relatie'. Het contact is een interactie van conflictpathologie, ontwikkelingspathologie en reële aspecten. Ofwel: 'Ik ben uw berggids in een berggebied dat ik niet ken.'

Erik Jongman werkt met onthechte jongeren in de forensische psychiatrie. Zijn (vooral) jongens worden gestuurd door de rechter. Zijn rêverie in het eerste contact is niet afwachtend en speelt niet in fantasie. Hij vertelt hoe hij nu juist direct, doortastend en onvoorspelbaar is. 'Heb je al zes agressieregulatietrainingen achter de rug? Joh dat interesseert mij helemaal niet', of: 'Ongelooflijk, voor dertig euro zo'n ernstig delict. Je wil toch ook dat je moeder trots op je is?' Hij zwijgt nooit. 'Echt' bij Erik Jongman betekent 'eerlijk' en hetzelfde zijn tegen groepsleiding en politie. En af en toe een patiënt met de auto ophalen. En rijdend discussiëren over waarom nou toch. Geen zachte, voorzichtige verhalen hier, maar actie.

Het licht gaat uit. Op het toneel een entr'acte: een paar voert een tango op. Wie leidt? Wie verleidt? Man zet stap, vrouw volgt. Of is het andersom? Ze beginnen en eindigen in een omhelzing. Zijn dat Bions bèta-elementen? Gewaarwordingen, die nog niet verwerkt zijn in een relatie? Of zien we een perfecte match? Is dat therapie? Moeten wij zo zijn? Of hopen onze patiënten dat wij dat kunnen? Noch het mannelijk deel van het stel, noch het vrouwelijk deel struikelt. Dit paar heeft thuis heel zeker nooit ruzie over afwas of aandacht. En zelfs in bed zijn ze elegant.

Graham Schulman vertelt in *Let me not to the marriage of true minds admit impedi-*

ments over kinderen met autisme. Hier zijn de bèta-elementen uit Bions theorie aan het werk: Robert van drie jaar rijdt met zijn autootje door de spreekkamer. Muurbureau-tafel-muur-bureau-tafel. Bots, bots, bots. Geen verschil tussen mens en ding. Geen onderscheid tussen vroeger en nu. Schulman brengt het autisme in verband met een vroege traumatische ervaring van een lichamelijk verlies. Robert ligt onder een stoel en grijpt de poten vast. Of droomt van vallen, vallen, vallen. Een speelgoedhelikoptertje stort op de grond. Misschien doet hij het geboren worden na, duidt Schulman. Bèta-elementen: niets dan gewaarwording. Dan valt Robert met het hoofd voorover van zijn stoel. Schulman kan hem net opvangen. En soms pakt Robert Schulman bij de hand. Is zijn hand een stoel? Of een tafelpunt? Of is zijn hand een hand? Echt contact is broodnodig. Borstnodig, denk ik zelf. Schulman eindigt met een gedicht van T.S. Eliot. Een gedicht over eenzaamheid. Een gedicht waar de wereld beweegt, niet de mens. Misschien wordt Robert ooit een beetje beter in deze behandeling waarin hij steeds geboren wordt.

Nelleke Nicolai vertelt over ernstig getraumatiseerde patiënten in *Overkomst dringend gewenst*. Zij baseert haar werk op de gehechtheidstheorie. Haar patiënten worden in echt contact heel angstig. Echt contact reactiveert het trauma. Ik vertaal in termen van Bion: alfa-elementen zijn bestraffend. 'Ik ben slecht, ik heb schuld en daarom snijd ik mijzelf.' Laat het wantrouwen bestaan, reflecteer in beelden en gebruik lichamelijke gevoelens. Intersubjectieve ruimte ontbreekt bij deze patiënten. De pijn zit binnenin. Laat de therapie een dans zijn waar het ritme telkens onderbroken wordt, waar gestruikeld wordt. En maak gebruik van het vallen. Neem verantwoordelijkheid, probeer te blijven denken en verdraag de asymmetrie. Dat is echt contact. Mag dit allemaal? Analytische messiaanse fantasieën hebben, berggids zonder kennis van het berggebied zijn, al chafferend the-

rapie doen, met heel zieke kinderen werken of getuige zijn van diepe pijn? Esther Spuijbroek spreekt in *Kunst begint bij de lijst* over morele grenzen. Het credo van de analytische therapie is «Alles kan en mag zolang het fantasie blijft». Maar waar en wanneer en hoe wordt therapie ontoelaatbaar handelen? Aristoteles ontwierp een deugd-ethiek. Als de intentie maar goed is. De therapeut moet een goed mens zijn. Kant ontwierp een plicht-ethiek. Handel in het algemeen belang. De therapeut moet het algemeen belang dienen. En John Stuart Mill ontwierp het utilitarisme. Het doel heiligt de middelen. Soms is een auto nodig. Het credo van de psychoanalyse is dat alles in fantasie mag. Hoe moet dat nu? Ik denk terug aan Griet op de Beek. Heel even Griet, maakte jij mij groot daar achter in die zaal gebogen over mijn iPad. Dat is wat eerste contact inhoudt, Griet: rêverie. Jij vertelde wat wij moeten doen. Leren hoe een koud zeil voelt en niet zomaar doorgaan met denken dat wij redders zijn ...

Fenichel

Verslag van

Fenichel's 1st Prague Conference [Praag, 23-25 oktober 2015]

AD BOLHUIS

De Tsjechische Psychoanalytische Vereniging organiseerde van 23-25 oktober 2015 in hartje Praag een bijeenkomst getiteld: *Fenichel's 1st Prague Conference*.

Otto Fenichel, geboren in Wenen in 1897 en overleden in Los Angeles in 1947, wordt orthodox freudiaan genoemd in de positieve zin van het woord. In de jaren 1920-1945 droeg hij op vele manieren bij aan de psychoanalyse, onder andere door zijn artikelen en boeken. In 1945 schreef hij het bekende *Psychoanalytic theory of neurosis*, dat lange tijd basisstof was in de meerder-

heid van psychoanalytische instituten in de wereld.

Hij studeerde in Wenen en Berlijn en na de machtsovername door Hitler verhuisde Fenichel in 1934 naar Oslo waar hij hielp de Noorse psychoanalyse te vormen. In 1935 vluchtte hij naar Praag waar hij de leiding kreeg over een kleine groep Joodse psychoanalytici. In 1938 vertrok hij naar Los Angeles. Na zijn emigratie naar de Verenigde Staten verborg hij zijn belangstelling voor het marxisme, maar hij behield het idee dat bredere sociale factoren — de externe realiteit — een belangrijke rol spelen bij de vorming van de neurosen.

Fenichel had een belangrijke rol in het tot stand komen van de psychoanalyse in Tsjechië. De conferentie opende met een interessant artikel dat Fenichel schreef in 1937 over antisemitisme. Behalve uit Tsjechië waren er sprekers uit onder meer de Verenigde Staten (Adrienne Harris, Axel Hoffer), Israël (Ilany Kogan, Eran Rolnik), Duitsland (Werner Bohleber) en Frankrijk (Haydée Faimberg).

Deze Fenichel-conferentie was bijzonder, veelzijdig en inspirerend en gaf inzichten in concepten als «strangeness and the uncanny», «helplessness», oplevend antisemitisme en zijn oorzaken en gevolgen, identificatie met de agressor, intolerantie en nog veel meer. De achtergrond van xenofobie en de te verwachten zorgen rond de komst van vele vluchtelingen naar Europa maakten de thema's uiterst actueel. De sprekers waren zeer betrokken bij hun onderwerp. Ik noem enkele fragmenten uit hun lezingen.

Hoe is de aantrekkelijkheid van fundamentalisme beter te begrijpen? Bohleber noemt een aantal mogelijke factoren, namelijk [a] het fantasma van «eenheid door zuiverheid»: het ideale moederbeeld moet beschermd worden tegen eventuele contaminatie, [b] het aan elkaar gelijk zijn door één te zijn: de angst voor de ontmoeting met de ander; door bij de groep te behoren ontstaat het gevoel van deelname aan een ideale structuur die kan en mag vernietig-